

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.53>

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДОСТУП ДО СУДУ» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Климкович І.Д.,

*магістр права Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0051-5986>

e-mail: lasiichuk.inna@chnu.edu.ua

Климкович І.Д. Аналіз поняття «доступ до суду» у судовій практиці.

Право на доступ до правосуддя є елементом невідчужуваного права громадянина, права, що захищається самою конституцією. Принципами, якими керуються права доступу до правосуддя, є невідчужуваність юрисдикції, з якої починаються конституційні процеси, закріплюючись гарантією основоположного права. З цього аналізу передбачається поставити під сумнів гарантії і принципи, які передбачають права людини, підкріплені судовими гарантіями, з метою повного здійснення основних і соціальних прав, які піднімають, розвивають, гарантують максимальний обсяг життя в його повноті. Доступ до правосуддя не означає, що він лише дає можливість ініціювати провадження, а скоріше, що процес досягає справедливого, задовільного та ефективного рішення.

Доступ до правосуддя має дві основні цілі: перша полягає в тому, щоб судова система була доступною та егалітарною для всіх громадян, а друга полягає в тому, що результати є справедливими для окремих осіб суспільства. Концепція доступу до правосуддя з часом зазнала кілька трансформацій. Одна з перспектив полягала в тому, щоб гарантувати громадянину вхід до судової влади і розглядати її як інструмент юрисдикції з соціальними цілями, що змушує населення домагатися все більше і більше своїх прав, використовуючи юридичний процес як засіб. Однак доступ до правосуддя є фундаментальним правом великого значення, це публічне право, гарантувати і забезпечувати виконання якого демократична правова держава зобов'язана гарантувати і забезпечувати; Це суб'єктивне право, яке є частиною людської гідності.

Кожна людина має право вимагати від держави належного захисту своїх прав і максимального простору для суду. Виходячи з цього твердження, обов'язком держави є структурування себе таким чином, щоб здійснювати судові права за допомогою педагогіки вдосконалення та модернізації правового порядку, розглядаючи параметри справедливості, ефективності та швидкості.

Ключові слова: доступ до суду, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини, судова практика, права людини.

Klymkovych I. Analysis of the concept of «access to court» in judicial practice.

The right to access to justice is an element of the inalienable right of a citizen, a right protected by the constitution itself. The principles governing the rights of access to justice are the inalienability of the jurisdiction from which the constitutional processes are initiated, enshrining the guarantee of the fundamental right. From this analysis, it is intended to question the guarantees and principles that provide for human rights, supported by judicial guarantees, in order to fully implement basic and social rights that raise, develop, guarantee the maximum amount of life in its fullness. Access to justice does not mean that it merely provides an opportunity to initiate proceedings, but rather that the process achieves a just, satisfactory and effective resolution.

Access to justice has two main goals: the first is that the judicial system is accessible and egalitarian for all citizens, and the second is that outcomes are fair to individuals in society. The concept of access to justice has undergone several transformations over time. One perspective was to guarantee the citizen access to the judiciary and consider it as an instrument of jurisdiction with social goals, forcing the population to assert more and more of their rights, using the legal process as a means. However, access to justice is a fundamental right of great importance, it is a public right, which a democratic legal state is obliged to guarantee and ensure; This is a subjective right that is part of human dignity.

Every person has the right to demand from the state proper protection of his rights and maximum space for the court. Based on this statement, it is the duty of the state to structure itself in such a way as to exercise judicial rights through the pedagogy of improving and modernizing the legal order, considering the parameters of justice, efficiency and speed.

Key words: access to court, Constitutional Court of Ukraine, European Court of Human Rights, case law, human rights.

Постановка проблеми. Судова влада також є центральним елементом соціальної та демократичної держави, заснованої на верховенстві права. Демократична держава характеризується регулярним функціонуванням своєї судової системи. Здійснення правосуддя – це не тільки влада держави. Тому існує необхідність пошуку науково обґрунтованих відповідей на питання про нормативне врегулювання доступу до суду.

Метою дослідження є аналіз поняття та структурних елементів доступу до суду.

Ступінь дослідження. Питанням правової природи інституту доступу до суду займалися такі вчені: М. Костицький, С. Погребняк, Й. Пуделька, М. Савчин, В. Тертишник, С. Шевчук та О. Щербанюк. Емпіричною базою дослідження виступають рішення Коєституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Раніше доступ до правосуддя розглядався лише як «природне право» людини, і через це не було захисту з боку держави. Лише тоді, коли виникав конфлікт інтересів та чинився опір позовам, засоби ефективності забезпечення цих прав не існували, оскільки держава була інертною у сфері процесуальної практики, звільняючи себе від своєї відповідальності, вважаючи, що це не її обов'язок забезпечувати це право.

В даний час, у зв'язку з перетвореннями, що відбулися в суспільстві, держава почала помічати відсутність створених механізмів і засобів дії для більш простої розробки законів, а також їх виконання. Діяльність держави знаходить позитивний шлях, розширюючи доступ до правосуддя в конституційному порядку, закріплюючи інші права, починаючи з права на позов.

В аспекті конституційного звернення положення статті 24 Конституції України стосовно рівності громадян у конституційних правах, свободах та перед законом у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 55, пункту 2 частини третьої статті 129 Основного Закону України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань [7].

Для Річарда Квінні закон є не просто корпусом автономних текстів, а динамічною силою, яка постійно оновлюється відповідно до балансу сил між соціальними групами: закон може, наприклад, бути прийнятий для задоволення конкретних інтересів домінуючої групи, а потім бути змінений або навіть вилучений через кілька років, якщо інші інтереси стали більшістю [2].

нерівність перед судовою системою також була проаналізована як продукт ефектів навчання та різного використання судової установи. У зв'язку з цим основоположна стаття Марка Галантера під назвою «Чому завжди одні й ті ж люди роблять добре?» [1], є важливим кроком. У цьому есе, перекладеному через сорок років на французьку мову, він показує, що якщо закон претендує на універсальність і рівність, сторони неоднаково наділені ресурсами для виграшу своєї справи.

Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України узагальнив, що визначене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року право на суд було б ілюзорним, якби юридична система держави допускала, щоб остаточне обов'язкове судові рішення не виконувалося на шкоду одній зі сторін; і саме на державу покладено позитивний обов'язок створити систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, і гарантувала б їх виконання без неналежних затримок; ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок; держава і її державні органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, які постановлені проти них (абзац одинадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019) [5].

З урахуванням зазначеного Конституційний Суд України вважає, що гарантування приписом частини другої статті 55 Конституції України кожному права на доступ до суду з метою оскарження рі-

шень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є вимогою принципу верховенства права. Такий доступ не означає автоматичної незаконності цих рішень, дій або бездіяльності, а спрямований на перевірку у судовому порядку їх законності та правомірності, що не лише забезпечує ефективний захист прав, свобод кожної особи, якої стосується неправомірна діяльність суб'єктів владних повноважень, а й сприяє підтримці законності та правопорядку в цілому шляхом виявлення та усунення нелегітимних проявів у такій діяльності [6]. Зважаючи на викладене, Конституційний Суд України наголошує, що метою правосуддя є захист порушених, оспорюваних прав, свобод, які належать безпосередньо особі, що звертається до суду щодо їх захисту. Тому реалізацію гарантованого частиною другою статті 55 Конституції України права на звернення до суду щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень має бути забезпечено відповідно до вказаної мети правосуддя. Водночас зазначене право пов'язане з тим, що кожній особі має надаватися можливість обґрунтувати перед судом свою переконаність у неправомірності втручання суб'єктів владних повноважень у її права та свободи.

Розглядаючи вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя Р. Москаль вказує, що: надання можливості оскаржувати рішення та дії суб'єктів владних повноважень до суду безпосередньо або як апеляцію на рішення органів, що розглядали скаргу в досудовому (альтернативному) порядку; визнання вагомої ролі суду як гаранту справедливості в державі, що ґрунтується на верховенстві права; наявність у суду повноважень здійснювати юридичну кваліфікацію, вирішувати питання факту й застосовувати належний і чинний закон до фактичних обставин згідно з прозорою та передбачуваною (несвавільною) методологією тлумачення; незалежність суду; безсторонність суду; справедливий і відкритий розгляд справи; розгляд справи та прийняття рішення впродовж розумного строку; наявність визнаної, організованої та незалежної правничої професії, яка відповідно до закону уповноважена надавати професійні правничі послуги та *de facto* спроможна їх надавати; забезпечення надання безоплатної правничої допомоги в разі необхідності; наявність обвинувачення як незалежної державної інституції, що має забезпечувати, аби порушник закону, навіть коли потерпілі не заявляють про це, постав перед судом; ефективне виконання судових рішень; дотримання принципу *res judicata* [3, с. 36-49].

Також Конституційний Суд України вказував, що „Конституція України закріпила основні засади судочинства <...>. Ці засади є конституційними гарантіями права на судовий захист“ (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011); „гарантуючи відповідно до частини першої статті 55 Основного Закону України право особи на судовий захист, Конституція України визначає основні засади судочинства, метою закріплення яких є, зокрема, забезпечення неупередженості здійснення правосуддя судом, відповідність винесеного рішення верховенству права, а також своєчасне, ефективне та справедливе поновлення особи в правах протягом розумних строків“ (абзац восьмий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 13 червня 2019 року № 4-р/2019) [4]. Отже, для реалізації конституційного права на судовий захист, що є гарантією захисту, утвердження та здійснення інших конституційних прав і свобод, потрібно на законодавчому рівні визначити належні й дієві національні юридичні механізми здійснення судочинства та виконання судових рішень, які засновані на основних засадах судочинства й здатні забезпечити судовий захист, поновлення порушених прав і свобод кожної особи.

Отже, право на доступ до правосуддя розглядається і визнається як окреме право людини, в системі нових індивідуальних і соціальних прав й одночасно як гарантія дотримання та реалізації прав людини у сфері правосуддя. Доступ до правосуддя не обмежується простою доступністю для громадянина процесуальних інструментів, але, по суті, передбачає перспективу здійснення судового процесу. Цією гарантією громадянин досягає права на судовий процес у поєднанні з конституційними правилами, тобто з конституційними процесуальними гарантіями. Ця конституційна гарантія, з одного боку, гарантує сторонам реалізацію їх суб'єктивних і процесуальних прав, а з іншого боку, здійснення юрисдикції відповідно до конституційних параметрів є основоположною. Таким чином, Конституція, крім того, що є гарантією, є межею процесуального здійснення. Тому саме з конституційних принципів гарантується цілісна і однорідна система, що визначає саму дію держави.

Список використаних джерел:

1. Marc Galanter, « Why the “Haves” Come out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change », *Law & Society Review*, 9 (1), 1974, p. 95–160.

2. Richard Quinney, *The Social Reality of Crime*, Boston : Little, Brown, 1970, p. 85.
3. Москаль Р. М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 36–49.
4. Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023 у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні) 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023.
5. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів“, положень частин першої, третьої статті 29 Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“, абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік“ від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020.
6. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, товариства з обмеженою відповідальністю „Торговий дім „Еко-вугілля України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України „Про банки і банківську діяльність“ від 24 червня 2020 року № 6-р(П)/2020.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012.